

Осетрова О. О.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: visnukDNU@i.ua

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ GERONTOLOGIЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

***Анотація.** Дана стаття присвячена дослідженню соціальних питань геронтологічної проблематики, різні вектори розгляду якої безпосередньо впливають на якість життя як окремої людини, так і суспільства в цілому. Акцентується увага на необхідності усвідомлення проблем, які існують в суспільстві між поколіннями. Проводиться дослідження у філософському ключі.*

***Ключові слова:** старість, старіння, життєвий досвід, аномія, міжпоколінні відносини, ейджизм, мудрість, гармонійний розвиток особистості, час.*

Геронтологічна проблематика охоплює велике коло серйозних питань, пов'язаних з проблемою старіння населення, усвідомлення яких відкриває перспективи для розробки соціальних заходів, спрямованих на збереження тілесної та духовної цілісності людей похилого віку. Ця націленість своєю важливою метою має підвищення якості життя літніх людей та ствердження їх значущості в суспільному організмі. Тим самим йдеться про актуальну сьогодні інтеграцію медично-біологічного та гуманітарного підходів до вирішення геронтологічних проблем.

Слід відмітити, що біологія, екологія та соціологія утворюють трикутник, у межах якого дослідники вивчають життя як здорової, так і хворої людини, її старість, довголіття й смерть. Однак я вважаю, що цього замало для зазначеної вище інтеграції, оскільки остання можлива при розгляді геронтологічних питань у філософському ключі, що й складає основну мету даної статті. Адже тільки філософський вимір здатний:

- 1) висвітлити цілісну картину розрізнених геронтологічних питань;
- 2) відкрити глибину питань про життя й смерть людини і відповідно – про право людини на життя й її право на смерть; про взаємовплив кількості років та якості життя людини тощо.

Крім того, вважаю актуальним звернення до дослідження тих проблем, які існують у суспільстві між поколіннями. Адже сутність та якість взаємовідносин поколінь слугують індикатором духовного й соціокультурного розвитку суспільства, дозволяючи визначити ступінь суспільного здоров'я чи, навпаки, глибину стану аномії, що охопила весь суспільний організм.

Таким чином, визначена вище основна мета даної статті передбачає постановку наступних завдань:

- 1) окреслення філософських зрізів дослідження геронтологічних питань;
- 2) аналіз міжпоколінних проблем суспільства в контексті геронтологічної проблематики.

Феномени старості та старіння з давніх-давен перебувають у полі зору мислителів. Слід відзначити, що сучасні дослідники, зокрема С. Белорусов, узгоджують проблему старіння з поняттям «кризи середини життя». Адже усвідомлення процесу власного старіння починається в людині з усвідомленням наближення до смерті, у зв'язку з чим починають тривожити питання щодо сенсу життя, його непізнаваності, сенсу старіння тощо, розв'язання яких для себе самого може призвести людину до мудрості, відчуття свободи, а може, навпаки, – до депресії, відчаю, жаху тощо.

У цілому зростання уваги до геронтологічної проблематики обумовлено помітним збільшенням кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення багатьох країн – так званим «феноменом старіння населення», за якого доля пенсіонерів серед жителів окремих країн дорівнює 15 %.

Інший важливий фактор, що викликає в індустріально-розвинутих країнах значне загострення проблем життєвого устрою людей похилого та старечого віку, пов'язаний з різким скороченням чисельності сімей багатопокілісного типу і, як наслідок цього, з проживанням батьків похилого віку окремо від своїх дітей та онуків. Це призводить до зростання кількості самотніх людей похилого віку, які потребують соціально-психологічної допомоги з боку держави.

Актуальним завданням сьогодення як в Україні, так і в усьому світові залишається розробка засобів та методів соціально-психологічної допомоги людям похилого та старечого віку, необхідність якої обумовлена такими змінами в їхньому житті, як:

- 1) вихід на пенсію;
- 2) поява надлишку вільного часу;
- 3) вимушена відмова від усталених інтересів та звичок;
- 4) перебудова взаємин з близькими людьми;
- 5) самотність;
- 6) зростання залежності від оточуючих внаслідок послаблення фізичних сил;
- 7) перебування в закладах соціального забезпечення тощо.

При цьому кожному слід пам'ятати про те, що соціально-психічний розвиток людини не обмежується якимись певними періодами її буття, а здійснюється протягом усього життя. Адже психічний розвиток людини настільки багатомірний, що практично неможливо виявити всі його прояви, якості та можливості.

У даному контексті необхідно відзначити, що нові лінії розвитку породжує не вік сам по собі, а багатство життєвого досвіду, глибина і повнота його осмислення людиною у поєднанні з масштабністю пережитих соціально-історичних подій.

Сприйняття процесу старіння та старості людиною залежить від змістовності та творчого характеру способу її життя. Адже основу продуктивного способу життєдіяльності утворюють такі компоненти:

- 1) здатність особистості розглядати життя та його події в різних системах координат, виявляти латентні можливості життєвих ситуацій, сприймати невизначеність, багатозначність обставин життя як стимул для власного розвитку – саморозвитку й самовдосконалення;
- 2) експериментування особистості з життєвими ролями (адже роль на деякий час визначає особистісний спосіб існування; навіть набуті протягом життя «ескізи» нових ролей у пізні роки допомагають суб'єкту знайти себе в новій якості та продуктивно змінити своє життя);
- 3) диференціація суб'єктом усіх стадій, що він пройшов, свого минулого, сучасного та майбутнього (до речі, дистанційована позиція по відношенню до прожитого життєвого шляху оберігає людину похилого віку від «поглинання» її своїм минулим).

Істотною проблемою є визначення віку старості, оскільки це явище не лише біологічне, а й соціальне та психологічне, і початок соціального й психологічного старіння може не збігатися в часі з початком біологічного старіння.

Умовно виділяють 3 періоди геронтогенезу:

- 1 – для чоловіків – 60 – 74 роки;
для жінок – 55 – 74 роки;
- 2 – 75 – 90 років (старечий);
- 3 – 90 років і більше (довгожителі).

Слід відзначити, що у свідомій регуляції поведінки, спрямованій на збереження індивідуальної організації та її подальший розвиток, велику роль відіграють:

- 1) емоційна сфера;

- 2) психомоторика;
- 3) мовна діяльність як інтегральна характеристика психіки людини.

На збереження та подальший розвиток психологічних функцій у людей похилого й старечого віку впливають:

- 1) освіта;
- 2) професійна діяльність;
- 3) творчість.

На жаль, у суспільстві люди похилого й старечого віку часто сприймаються крізь призму **стереотипів**, причому результати опитувань населення в різних країнах показали, що існують як позитивні, так і негативні уявлення про старих людей, які впливають на ставлення суспільства до них.

Зазначені стереотипи –

1) заважають сприймати людей похилого віку диференційовано, як індивідуумів, котрі дійсно мають між собою певні розбіжності;

2) можуть сприяти виникненню соціальних установок і дій, які блоку-ють у них бажання брати активну участь у повсякденній праці та проведенні дозвілля.

У будь-якому випадку поширення тієї чи іншої установки заважає об'єктивному баченню реального стану речей у суспільстві, що, як правило, має негативні наслідки.

Серед **позитивних стереотипів** вважаю за необхідне відзначити наступні.

1. Старі люди являють заможну частину населення, оскільки працюючі члени суспільства щедро забезпечують їх пенсіями.

2. Старі люди є потенційною політичною силою, бо їх багато й вони єдині у своїх політичних переконаннях.

3. Старі люди легко сходяться з Іншими, що пов'язано з такими їх рисами, як доброта й привітність.

4. Більшості старих людей притаманні зрілість, життєвий досвід, муд-рість.

5. Більшість старих людей відрізняється умінням слухати та особливо терплячістю до дітей.

6. Більшість старих людей відчувають доброту й щирість щодо своїх дітей та онуків (цей перелік можна продовжувати).

У відповідності до суті викладених вище позитивних наведу **негативні стереотипи**.

1. Більшість старих людей бідні, не можуть звести кінці з кінцями через інфляцію, мають житлові проблеми.

2. Старі люди не є політичною силою й потребують захисту.

3. Більшість старих людей живуть у соціальній ізоляції й страждають від самотності, утримуються в геріатричних закладах.

4. Більшість старих людей погано справляється з роботою; працездат-ність, продуктивність, мотивація, здатність сприймати новизну, творча активність у них нижчі, ніж у молодих працівників. Вірогідність нещасних випадків у людей похилого віку вища, ніж в інших. У старих людей знижуються інтелектуальні здібності, погіршується пам'ять, у них нижча здатність до навчання.

5. Старі люди, як правило, слабкі та хворі, тому - нетерплячі.

6. Старі люди часто інтелектуально регідні й догматичні. Більшість з них закатеніли у своїх звичках і не здатні їх змінювати, у зв'язку з чим їм не характерні такі риси, як доброта й щирість.

Я навела діаметрально протилежні позиції сприйняття старих людей у суспільстві. І справді, низка досліджень показала, що установки щодо старих людей нерідко амбівалентні, внутрішньо протилежні. Осіб цієї вікової категорії часто вважають і мудрими, і не сповна розуму; добродушними та невдоволеними; такими, що виявляють турботу про оточення, й байдужими, некомунікабельними.

Однак існує ще одна установка, яку можна розташувати посередині внаслідок

її характеру, стрижнем якого виступає *риса екзистенціального характеру байдужість*, що концентрує в собі не менше соціальне зло, ніж негативні стереотипи, а навіть – більше (з огляду на мораль і систему світоглядно-ціннісних координат, котрі визначають сутність, смисл і наповненість духовної атмосфери суспільства в цілому, що позначається на життєдіяльності його членів у всіх сферах – духовній, економічній, політичній, культурній, освітній тощо).

У науці для позначення байдужої установки щодо старих людей використовується термін «ейджизм».

Ейджизм – соціальна установка, визначальними світоглядними орієнтирами якої є:

- 1) невинувато висока оцінка молодості;
- 2) дискримінація старих людей.

Ейджизм проявляється в нехтуванні гідністю й потребами людей цієї вікової категорії, наприклад:

- 1) відмова в працевлаштуванні;
- 2) орієнтація виробництва та індустрії вільного часу на потреби молодих і фізично здорових громадян;
- 3) соціальна ізоляція, обумовлена неприйнятним ставленням у суспільстві до спеціальних потреб людей похилого віку, що стосується зокрема:
 - а) медичного догляду;
 - б) соціальної безпеки;
 - в) комунікативної сфери тощо.

Слід відзначити, що в основі ейджизму лежить утилітаристська доктрина «корисності» окремої особистості для спільноти, згідно з якою все, що не дає прибутку та не примножує загального блага, не має права на існування. Цінність життя людей похилого віку, згідно з цією доктриною, зводиться до мінімуму, оскільки в суспільстві стосовно них починають домінувати наступні світоглядні позиції:

- 1) вони виконали свій обов'язок;
- 2) у них немає майбутнього, а є лише минуле;
- 3) вони повинні не обтяжувати молодих своїми проблемами, тим самим заважаючи їм жити тощо.

Ця антигуманна доктрина в рудиментарних формах існувала в первісних суспільствах за умов надзвичайно важкої боротьби наших предків за виживання, зокрема:

- 1) під час голоду старих убивали;
- 2) залишали без їжі й тепла в диких місцях;
- 3) змушували до ритуального самогубства (так, данські воїни вважали ганьбою зустріти у ліжку смерть від старості й хвороби, у зв'язку з чим вони помирили від власної руки; вестготи шанували так звану Скелю Старців, з якої йшли з життя старі, що втомилися від життя; презирство до смерті в старості було властиво фракійцям, герулам, іспанським кельтам та ін.) тощо.

Поширеність конфлікту поколінь у суспільстві свідчить про його кризовий стан – широкомасштабну аномію, що пронизує всі сфери людської життєдіяльності, охоплюючи без винятку всю систему світоглядних і ціннісних координат.

При цьому поза увагою залишається один з глибинних вимірів старості, згідно з яким вона, будучи поетично означеною **осінню життя**, приносить свої плоди. Тут, за моїм глибоким переконанням, мова йде, у першу чергу, про **пліди мудрості** – плоди, які не стільки, можливо, споживає сама літня людина, скільки споживаються Іншими – молодими, сильними, але не настільки обізнаними й мудрими. При цьому сама старість не перебуває в статиці, а навпаки: ділячись власним досвідом (життєвою мудрістю), виступаючи активною силою діалогу поколінь, стара людина розширює свої власні обрії (духовні, гносеологічні,

культурні тощо).

Усвідомленню підлягає той факт, що старість може бути найприємнішим періодом життя людини. Це можливо у тому випадку, коли старість *позбавлена* ворожнечі, суперечок, конфліктів та інших негараздів, але при цьому *сповнена* внутрішнього миру, союзу й навчання, внаслідок якого, зокрема, старість пізнає й розуміє кожного дня щось нове, на чому наголошував ще Солон.

За даними В. Шай, згасання здібностей у багатьох людей похилого віку безпосередньо узгоджується з тим, що ці здібності не використовуються. Це згасання не є остаточним й може бути реанімовано, відновлено, а у деяких осіб, що демонструють стабільність, здібності навіть можуть покращуватися завдяки використанню активних методів, що було підтверджено експериментально.

Іншими словами, суспільство має бути націлено на гармонійний розвиток кожної особистості незалежно від її віку. При цьому слід пам'ятати, що вік – це ніщо інше, як час, котрий людина має навчитися берегти й цінувати. Переконана, що таке сприйняття часу також приходиться до людини лише з віком. Доречно в даному контексті згадати, що, з точки зору відомого античного мислителя Л. А. Сенеки, час – це єдина власність будь-якої людини (на жаль, ця думка у ХХІ ст. недостатньо усвідомлюється людьми).

З давніх-давен засуджується така риса, як марнотратність. Але вона далеко не завжди пов'язується з часом. Усвідомлення ж цього зв'язку приведе до якісних змін у ставленні до життя як до найбільшої цінності, якою наділена людини. Звідси: особливій актуальності сьогодні набуває визначення людського життя як шляху людини, виміряного в часі. Таке розуміння життя людини сприятиме орієнтації її на власну активну життєву позицію. Зі свого ж боку, активність сполучається з рухом, який і є життям. Звідси: відкриваються перспективи для старих людей до активного довголіття.

У цілому ж активність людини, узгоджена з постійною розумовою діяльністю, сприяє природному поступу життя, за якого нездолані Закони Природи (наприклад, Старість) виступають органічним завершенням людського існування, не викликаючи заперечення й страху. Живучи таким чином, констатував Г. С. Сковорода, людина й не помітить, як наступить старість.

Людина будь-якого віку має націлювати себе жити добре, що означає постійно набувати мудрості та гартувати свій дух – дві речі, що тісно взаємопов'язані між собою. Адже мудрість базується не на почуттях та потягах, а на розумі, який потребує постійного вдосконалення в людині. Сам же досконалий розум є частиною, навіть стрижнем людського духу.

Таким чином, слід відзначити, що в цілому активному довголіттю людини похилого віку сприяє розвиток її, по-перше, як соціально активної особистості та, по-друге, як суб'єкта творчої діяльності. Втрачаючи фізичні сили, індивід може зберегти здатність розвиватися як Особистість. Ця здатність є ніщо інше, як Мудрість, світло Якої золотим сяйвом сповнює Молодість, відкриту до всебічного діалогу з Іншими Людьми й зокрема – Людьми Похилого Віку, Котрі є носіями осінніх стиглих плодів – плодів мудрості. Крім того, Мудрість, утілена в людях похилого віку, збагачує молодь життєвим та професійним досвідом й виступає оберегом традицій, поза якими не може існувати народ як цілісний організм.

Сучасна Україна перебуває у вирії трансформаційних змін, які просякають собою усі сфери людської життєдіяльності. Трагічні віхи в історії країни мають:

1) навчити сучасну молодь цінувати життя, час і старість;

2) сприяти орієнтації на розбудову суспільства, спрямованого на гармонійний розвиток особистості, що наслідком своїм матиме примноження загального блага, котре позначиться на якості життя кожної людини.

Перспективи. Дана стаття у подальшому послугує цілям філософського осмислення геронтологічних проблем, які потребують свого з'ясування в світлі

розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні та розробки стратегій соціальної політики, спрямованої на гармонізацію Особистості й суспільних відносин.

Осетрова О.А., доктор философских наук, профессор, заведующая кафедры философии, Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Социальные аспекты геронтологической проблематики в современном украинском обществе.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию социальных вопросов геронтологической проблематики, различные векторы рассмотрения которой непосредственно влияют на качество жизни как отдельного человека, так и общества в целом. Акцентируется внимание на необходимости осознания проблем, которые существуют в обществе между поколениями. Проводится исследование в философском ключе.

Ключевые слова: старость, старение, жизненный опыт, anomia, от-ношения между поколениями, ейджизм, мудрость, гармоническое развитие личности, время.

Osetrova O., doctor of philosophical sciences, full professor, Head of the Department of philosophy Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Social aspects of gerontological issues in contemporary Ukrainian society.

Abstract. This article is devoted to the study of social issues gerontological perspective, the various vectors considerations which directly affect the quality of life as the in-dividual and society as a whole.

It emphasizes the need awareness of the problems that exist in society be-tween generations.

We consider the essence of a social setting as ageism.

It is noted that old age can be the most enjoyable periods of human life. This is due to the fact that old age is the autumn of life that is rich in fruits of wisdom.

The analysis is implemented in philosophical direction.

Key words: old age, aging, experience, anomie, intergenerational relations, ageism, wisdom, harmonious development of personality, time.

УДК 1(091) (141.113/119)

Данканич А. С.,
кандидат философских наук
преподаватель кафедры философии,
Днепропетровский национальный
университет им. Олеса Гончара
(Днепропетровск, Украина),
E-mail: artemdankanich@gmail.com

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ХРИСТОЛОГИЯ П. ТИЛЛИХА

Аннотация. Хорошо известно, что Пауль Тиллих является одним из сооснователей экзистенциальной христологии. По этой причине неудивительно, что христология есть центральной частью тиллиховской систематической теологии и философии. Автор показывает, что христология Тиллиха зависит от библеистики Рудольфа Бултманна и в особенности от академического исследовательского проекта более известного как «Поиск исторического Иисуса».

Ключевые слова: Иисус Христос, христология, теология, история.

Как отмечал А. Моллеген, теология П. Тиллиха была радикально христоцентричной. Исследователь пишет: «...Он всегда говорит об искусстве, науке, философии, истории и религии с целью понимания и раскрытия их отношения к Христу» [11, с. 230]. Основанием для тиллиховской экзистенциальной христологии выступала христианская традиция, включая тексты Священных Писаний и поло-